สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: การศึกษา วิจัย และการปฏิบัติวิชาชีพสถาปัตยกรรม
Vernacular architecture: architectural education, research and practice

ระวิวรรณ โอฬารรัตน์มณี
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

บทความนี้อภิปรายแนวคิด ทฤษฎีและปรัชญาของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยชี้ให้เห็นประเด็นและสาระสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทสากลที่ได้รับการศึกษาในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา เพื่อสร้างฐานข้อมูลการวิจัยและการศึกษาด้านพื้นถิ่นของไทย เพื่อเป็นการเชื่อมโยงด้านวิชาการไทยกับสากลและนำไปสู่การพัฒนาทฤษฎี แนวคิด แนวทางและวิธีการศึกษาพื้นถิ่นที่กว้างขวาง สาระสำคัญของบทความนี้อยู่ที่การอภิปรายแนวคิดและความหมายอันหลากหลายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพื่อชี้ให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมิใช่เป็นเพียงประเด็นสถาปัตยกรรมแต่เป็นประเด็นผสมผสานของศาสตร์หลายสาขาโดยการผนวกสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อของผู้สร้างและผู้อยู่อาศัยเข้าด้วยกัน จึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและในฐานะสถาปัตยกรรมที่มีจำนวนมากที่สุดในโลก แต่กระนั้นก็ตามสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังขาดการยอมรับ การรับรองและการให้ความสำคัญตามฐานะที่ควรจะเป็น บทความนี้เสนอแนะว่าการอนุรักษ์หรือสืบทอดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นควรมีการผนวกการศึกษา วิจัยและปฏิบัติวิชาชีพเข้าด้วยกันเพื่อให้เป็นสหวิทยาการที่เกี่ยวเนื่องและให้ขับเคลื่อนไปในทิศทางการพัฒนาร่วมกัน

คำสำคัญ: สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น, การศึกษาวิจัย และการปฏิบัติทางสถาปัตยกรรม

Abstract

This paper discusses the issues, concepts, theories and philosophies of vernacular architecture. It addresses the essence of discourses in vernacular architecture over decades by providing key literatures that embrace theoretical and practical context of vernacular architecture. The expected outcome of this paper aims at the development of theories, concepts, approaches and methods of vernacular studies in the diversified context of Thailand. Significantly this paper explicates the diverse meanings of vernacular architecture to point out that vernacular architecture study is not merely about architecture but about multi-disciplines in which environment, ways of life, ideas and beliefs are tied together. Vernacular architecture therefore has significance as cultural heritage and as the majority of architecture in the world. Nevertheless vernacular architecture has gained only little recognition, acknowledgement and significance it deserves. This paper departs by emphasizing that conservation and transmission of vernacular knowledge should be directed in such a way to embrace inter-disciplines from education, research and practice.

Keyword: Vernacular architecture, architectural education, research and practice

1. บทนำ

Oliver (1997) กล่าวถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่ามีความสำคัญในฐานะที่เป็นสถาปัตยกรรมที่มีจำนวนมากที่สุดในโลก เขากล่าวว่ากว่าร้อยละ 90 ของอาคารทั่วโลกจัดว่าเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อันประกอบไปด้วยที่อยู่อาศัยมากถึงกว่า 800 ล้านหน่วย แต่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่นับได้ว่าเป็นที่อยู่อาศัยของคนกว่าค่อนโลกกลับไม่ได้รับความสนใจ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

และถูกละเลยมาโดยตลอดทั้งในภาคของการศึกษา วิจัยและการปฏิบัติวิชาชีพ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีฐานะเป็นเพียงหัวข้อหรือรายวิชาโดยไม่มีสาขาวิชาเป็นของตัวเอง ทั้งที่ควรจะมีการกำหนดให้เป็นสาขาวิชาที่ได้รับการยอมรับหรือรับรอง (Vernacular architecture is a subject without discipline; being a subject yet to be defined as a discipline) จากประสบการณ์ของเขาเอง พบว่ามีเพียงสถาบันการศึกษาสองสามแห่งในโลกที่สร้างหลักสูตรของตัวเองที่เรียกเป็นหลักสูตรสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยตรงมิใช่ชื่ออื่น แต่เป็นที่น่าเศร้าที่หลักสูตรเหล่านั้นต่างต้องพยายามที่จะอยู่รอดให้ได้ ทำให้มีงานวิจัยน้อยมากที่ศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อความเข้าใจสาระมากกว่าการนำความรู้ไปใช้เพื่อการอื่น (Oliver 2003; Asquith 2006)

2. ความหมายและคำจำกัดความ

"Vernacular architecture" เป็นคำที่อภิปรายกันมานาน Turan (1990) กล่าวว่า ที่จริงการถกกันเรื่องนี้มีมาตั้งแต่คริสศตวรรษที่ 15 แล้ว และ vernacular ถูกใช้หมายถึงอาคารตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 AlSayyad (2006) กล่าวว่า vernacular เป็นการคิดค้นของคริสตศตวรรษที่ 19 ซึ่ง AlSayyad น่าจะหมายถึงมีการนำไปใช้อย่างกว้างขวางมีในยุคนั้นมิใช่หมายถึงต้นกำเนิดเสียทีเดียว

ตลอดเวลาที่ผ่านมามีคำถามที่ถูกตีความมายาวนานว่า **vernacular architecture หมายความว่าอย่างไร ในแต่ละบริบท มีคำที่มีความหมายเทียบเคียงกันหรือเหมาะสมกว่าหรือไม่ ครอบคลุมและรวมถึงอะไร อะไรคือตัวกำหนดและตลอดเวลาพลวัตของมันได้เปลี่ยนไปกับสังคมและยุคสมัยอย่างไร** การหาคำตอบ และความชัดเจนให้กับคำถามเหล่านี้เป็นวัตถุประสงค์ของส่วนที่ 2 นี้

คำว่า vernacular architecture ถูกอ้างอิงและอภิปรายกันอย่างกว้างขวางในนิทรรศการภาพถ่ายในปี 1964 ของ Bernard Rudofsky ที่ได้จัดแสดงภาพถ่ายหมู่บ้านต่างๆ ทั่วโลก ภายใต้ชื่อนิทรรศการว่า Architecture without architects หรือ "สถาปัตยกรรมที่ปราศจากสถาปนิก" Rudofsky (1972) อธิบายนิทรรศการของเขาในเวลาต่อมาว่าเป็นความพยายามแตกประเด็นของอาคารพื้นถิ่นในฐานะเป็นศิลปะ ประเภทสถาปัตยกรรมที่ปราศจากการรับรองจากสถาบันใดๆ (non-pedigreed architecture) จากโลกที่แทบไม่มีใครรู้จักและบางทีไม่มีแม้แต่ชื่อ เป็นสิ่งที่รู้จักทั่วๆ ไปว่า พื้นถิ่น (vernacular) ไม่ปรากฏนาม (anonymous) ไม่จงใจ (spontaneous) ดั้งเดิม, พื้นบ้าน (indigenous หรือ folk) เป็นของกลุ่มชน (popular) ชนบท (rural)

งานของ Rudofsky ถูกนำประเด็นมาถกเพิ่มเติมว่า การตั้งชื่องานเช่นนั้นของเขานั้นสื่อถึงอะไร คำว่า สถาปนิก ในที่นี้หมายถึงอะไร สถาปนิก คือ ผู้ที่ผ่านกระบวนการศึกษาสถาปัตยกรรมในระบบเท่านั้นหรือ งานที่ไม่ใช้สถาปนิกจัดว่าเป็นสถาปัตยกรรมได้หรือไม่ มีการวิพากย์กันว่าชื่อนิทรรศการนั้นจริงๆ แล้วสื่อว่า มิได้หมายความว่างานนั้นไม่มีสถาปนิกเข้าไปเกี่ยวข้องแต่เป็นการจงใจเสียดสีว่างานที่เขานำเสนอนั้นออกแบบและสร้างโดยชาวบ้านที่ไม่เป็นที่รู้จักเพื่อสะท้อนภาพไร้การยอมรับและรับรองของงานหมู่บ้าน ชุมชน ที่สร้างโดยคนในที่นั้นเองซึ่งมีจำนวนมากในโลกจึงมีความสำคัญยิ่งแต่กลับมิได้รับความสำคัญเท่าที่ควร (Rudofsky 1972; Oliver 1976; Lawrence 1983)

คำว่า Vernacular architecture นั้นมีรากศัพท์มาจากคำว่า Verna เป็นคำเรียกทาสพื้นเมืองซึ่งมีความหมายเกี่ยวข้องกับคำว่า พื้นเมือง พื้นถิ่น คล้ายกับ native คำว่า vernacular ตามย่อหน้าข้างบนนั้นถูกนำมาตีความหลายครั้ง เช่น คำกล่าวว่าไม่จงใจหรือโดยบังเอิญ (spontaneous) นั้นเป็นการพูดที่ขาดความตระหนักว่าถึงกระบวนการออกแบบปรับแก้หลายชั่วคน งานพื้นถิ่นเป็นความจงใจคัดเลือกสิ่งที่เหมาะสมมาใช้ จึงไม่สามารถกล่าวว่าเกิดจากความไม่จงใจ ส่วนคำว่า indigenous หรือ folk ได้รับการถกเถียงว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไม่จำเป็นต้องเกิดในท้องถิ่นนั้นๆ บางแห่งเกิดจากการหยิบยืม ปรับใช้ข้ามพื้นที่ ไม่จำเป็นต้องเป็นของดั้งเดิมหรือพื้นบ้านเสมอไป ส่วนการใช้คำว่า popular เป็นเพียงการบอกว่าเป็นที่ชื่นชอบ อาจหมายถึงอะไรก็ได้ คำว่า rural ไม่ครอบคลุมงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมือง (Lawrence 1983)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ในอีกส่วนหนึ่งมีการถกกันว่า อาคารพื้นถิ่นทั้งหลายนั้นจัดว่าเป็นสถาปัตยกรรมหรือไม่ แล้วอะไรคือตัวกำหนด โดยข้อโต้แย้งที่เกิดขึ้นในช่วงแรกมาจากการรับรู้และการกำหนดว่าสถาปัตยกรรมต้องมีผู้ออกแบบและมีลักษณะอันได้รับการยอมรับและรับรอง ดังนั้นสถาปัตยกรรมในความหมายทั่วไปและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงต่างกันตรงกระบวนการและการรับรอง ความแตกต่างตรงนี้ถือว่ามีสาระสำคัญและมีผลกระทบต่อเสถียรภาพของงานพื้นถิ่นที่มีอยู่ทั่วโลก สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจำนวนมาก เช่น กระท่อม เต็นท์ กระโจม โรงรถ เพิง ถูกมองว่ามิใช่สถาปัตยกรรมทำให้งานเหล่านี้ได้รับความสนใจน้อยลงโดยเฉพาะในกลุ่มสถาปนิกและนักอนุรักษ์ผู้มีบทบาทในการกำหนดว่าอาคารใดควรได้รับการอนุรักษ์หรือทำลายโดยวัดจากระดับความเป็นสถาปัตยกรรม ทำให้งานจำนวนมากที่มีคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ตกหล่นไปจากรายการอนุรักษ์อย่างน่าเสียดายเพียงเพราะถูกมองว่าไม่ใช่สถาปัตยกรรม (Oliver 1976)

ความหมายของคำว่า vernacular architecture ที่ได้รับการอ้างอิงและนำไปใช้มากแท้จริงมิใช่คำนิยามหรือคำจำกัดความ แต่เป็นการกำหนดคุณลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งจะขอยกเฉพาะที่สำคัญ ดังนี้

Oliver (1997) กล่าวว่า "vernacular architecture ประกอบไปด้วยอาคารพักอาศัยและอาคารชนิดอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่หาได้ ถูกสร้างและเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้สร้างและ/หรือชุมชน ใช้เทคโนโลยีตามแบบอย่างประเพณีที่สืบต่อกันมาเพื่อรองรับความต้องการเฉพาะโดยคำนึงถึงค่านิยม เศรษฐกิจ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของกลุ่มคนผู้สร้างสถาปัตยกรรมนั้นๆ"

Mercer (1975) กล่าวว่า "vernacular architecture คือ สถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบเฉพาะและใช้กันทั่วไปโดยกลุ่มคน สถานที่และช่วงเวลาหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ไม่มีอาคารใดสามารถเป็น vernacular architecture ในตัวของมันเอง โดยปราศจากความสัมพันธ์กับบริบท ทั้งบริบทของสถานที่และเวลา"

Brunskill (1981) กล่าวว่า "vernacular architecture นั้น ถูกสร้างอย่างจงใจให้ถาวรมิใช่ชั่วคราวจากแรงบันดาลใจทางประเพณีมิใช่ทางระบบการศึกษา เพื่อสนองต่อกิจกรรมประจำวันที่เรียบง่ายของคนทั่วไปในไร่นาหรือในอุตสาหกรรม มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งต่อถิ่นที่นั้นๆ และใช้วัสดุก่อสร้างท้องถิ่น แสดงออกถึงวัฒนธรรมและปรัชญาที่สั่งสมมาในวิถีชีวิตของผู้คนเป็นความสามารถในการออกแบบและก่อสร้างที่ผสานความคิดและอารมณ์มากกว่าประโยชน์ใช้งานเพียงอย่างเดียว

Oliver (1976) กล่าวถึงแนวคิดของ Frank Lloyd Wright ต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ Wright เรียกว่า folk building ว่า ปรัชญาของงานพื้นถิ่น คือ การสร้างตามความต้องการจริงเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมโดยผู้ที่รู้แต่เพียงว่าจะทำอย่างไรจึงได้ความรู้สึกพื้นถิ่นพื้นบ้าน เป็นอาคารที่สร้างเหมือนอย่างการประพันธ์เพลงพื้นเมืองและเป็นอาคารที่เราควรหยิบยกนำมาศึกษามากกว่าสถาปัตยกรรมหรูหราในยุโรปทั้งหลายที่เน้นความสวยงาม จะเห็นได้ว่าทั้ง Oliver, Mercer และ Brunskill และ Wright เน้นคุณลักษณะของ vernacular architecture ที่สอดคล้องกัน คือ **เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นโดยผู้ใช้หรือผู้อยู่อาศัยเองที่เป็นคนทั่วไปเพื่อการใช้งานของตนหรือของกลุ่ม โดยตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของตน และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับบริบทที่ตั้งอยู่ มีการใช้วัสดุ เทคโนโลยี การก่อสร้างที่หาได้ในท้องถิ่น เป็นไปตามแนวทางและวิธีประเพณีที่ปฏิบัติกันมา กล่าวสรุปคือ มีลักษณะร่วมที่สำคัญ คือ built by and for ordinary people; meet specific needs, ways of life, economic, social and cultural context; use locally available materials and construction technologies; in traditional ways and methods**

สำหรับในประเทศไทยได้มีการนิยามสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีสาระคล้ายคลึงกับที่กล่าวมาแล้ว อรศิริ ปาณินท์ (2542) กล่าวว่า "บ้านและชุมชนพื้นถิ่นแสดงให้เห็นถึงบรรยากาศของการอยู่อาศัยที่เหมาะสมและลงตัวของวิถีชีวิตและเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่มีรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่นนั้นๆ" วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์ (2543) กล่าวว่า "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นอาคารที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของประชาชน มีลักษณะเหมือนกันในแต่ละท้องถิ่น เพราะมิใช่งานที่ออกแบบ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตามลักษณะเฉพาะตัวของสถาปนิก หากแต่เป็นลักษณะรวมของสังคมโดยอาศัยความรู้ประสบการณ์ความชำนาญที่สั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น" วิโรฒ ศรีสุโร (2543) กล่าวว่า "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายความถึง สถาปัตยกรรมที่ถือกำเนิดขึ้นมาจากภูมิปัญญาของชุมชนที่มิได้อยู่ในเมืองหลวงตามภูมิภาคต่างๆ อันเป็นชนบท อิทธิพลต่างๆ ที่หล่อหลอมให้ช่างหรือสถาปนิกพื้นบ้านแต่ละภูมิภาคเหล่านั้นได้สร้างสรรค์ผลงานออกมาย่อมมีข้อแผกแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นแต่มีจุดร่วมกันอยู่ประการหนึ่งคือ การสร้างที่เน้นประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความงาม" จะเห็นได้ว่าการตีความคำว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในไทยนั้นแม้มีอยู่ไม่บ่อยครั้งและมีปรากฏอยู่ในเอกสารไม่กี่เล่ม แต่มีสาระสำคัญที่ไม่ต่างกัน กล่าวได้ว่า แม้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นเรื่องของบริบทแต่กรอบแนวคิดทฤษฎีนับว่ามีความเป็นสากล เชื่อมโยงและนำมาใช้อ้างอิงกันได้ จึงนับเป็นเหตุผลสนับสนุนให้นักศึกษานักวิจัยไทยหันมาสนใจในบริบทวิชาการของสากลมากขึ้น

จากที่กล่าวข้างต้นมีนักวิชาการตะวันตกบางท่านกล่าวเสริมประเด็นการใช้แนวคิดตะวันตก Stea (1990) กล่าวว่า การใช้แนวคิดตะวันตกเพื่อศึกษาสังคมอื่นนั้นมิใช่มุ่งหวังเพื่อปลูกฝัง ลอกเลียนแนวคิดตะวันตกลงไปในบริบทนั้นๆ แต่เป็นการปรับใช้แนวคิดต่างกัน โดยเฉพาะระบบวิธีคิดที่โต้แย้งด้วยเหตุผล (Dialectic mode of thinking) เพื่อเข้าใจสาระสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในสังคมที่มีสภาวะเงื่อนไขและคุณค่าเฉพาะตัวเพื่อหาความหมายและคำอธิบายร่วมกันว่ามีลักษณะร่วมหรือต่างกัน เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น และเราเรียนรู้บทเรียนอะไรจากความร่วมหรือต่างเหล่านั้นได้บ้าง

ในการตีความว่าอะไรเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นได้มีการเปิดประเด็นเพิ่มขึ้นหลากหลาย แต่ที่ได้รับการพูดอย่างกว้างขวางประเด็นหนึ่ง คือ "ประเด็นระหว่างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกับสถาปัตยกรรมประเพณี" (vernacular architecture and traditional architecture) มีคำกล่าวว่าเมื่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นเกี่ยวกับประเพณีอย่างลึกซึ้งแล้วจำเป็นต้องเป็นสถาปัตยกรรมประเพณีหรือไม่ และบางครั้งการใช้คำสองคำแทนกันเป็นเรื่องผิดหรือไม่ (Oliver 1989 Tuan 1989; AlSayyad 1995) ผู้รู้ทั้งสองส่วนมองคล้ายกันว่าทั้งพื้นถิ่นและประเพณีเป็นสิ่งที่ตกทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นผ่านการคัดเลือก ขัดเกลา แก้ไข จนได้รับการยอมรับแล้วจึงส่งต่อยังรุ่นต่อไป ต่างก็เป็นวัฒนธรรมและมรดกตกทอดที่มีมิติของเวลามาเกี่ยวข้อง กล่าวคือ มีอดีต ปัจจุบัน อนาคตไม่หยุดนิ่ง Oliver (อ้างแล้ว) กล่าวว่า ไม่มีอาคารและวิชาว่าด้วยสถาปัตยกรรมประเพณี มีเพียงแต่สถาปัตยกรรมที่น้อมนำเอาประเพณีมาใช้ ('There is no such thing as a "traditional building", and no larger field of "traditional architecture". There are only buildings that embody traditions) กล่าวอีกนัยหนึ่ง สถาปัตยกรรมประเพณี คือ สถาปัตยกรรมที่ได้รับการยอมรับและถ่ายทอดส่งต่อกันมา และเนื่องจากมีความเกี่ยวข้องลึกซึ้งกับวัฒนธรรมของกลุ่มคนจึงทำให้ถูกเรียกขานชื่อตามกลุ่มนั้นๆ แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นตัวแทนกันและกันเสมอไป เพราะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสถาปัตยกรรมประเพณีมีลักษณะร่วมกันหลายประการและถูกนำมาใช้ปะปนกันบ่อยครั้ง อีกทั้งมีความเป็นพลวัตที่มีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพและปัจจัยที่ไม่หยุดนิ่งเหมือนกัน ดังนั้น ทั้งสองส่วนจึงได้ถูกผนวกรวมกันจนเกิดเป็นคำว่า vernacular tradition อันน่าจะหมายถึง "ประเพณีพื้นถิ่น" ที่มีความหมายว่า การส่งต่อหรือสืบทอดของความเป็นพื้นถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น โดยเน้นที่การสืบทอดหรือ transmission (Oliver 1989) นัยของประเพณีพื้นถิ่นนี้มีอยู่ในคำกล่าวเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของวิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2543) ด้วย ซึ่งทั้งสองท่านเน้นคล้ายกันในเรื่องการสืบทอดว่า มีคำถามที่ต้องการคำตอบว่าเหตุใดสิ่งหนึ่งถูกสืบทอด แต่อีกสิ่งหนึ่งไม่ การเลือกสรรนี้มีกระบวนการ วิธีการและการสื่อสารอย่างไร และสิ่งเหล่านี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและดำรงอยู่ของประเพณีพื้นถิ่นอย่างไร

จากการทบทวนการศึกษาเรื่องประเพณีพื้นถิ่น พบว่า พลวัต (Dynamic) และปัจจัย (Factor) เป็นประเด็นที่ได้รับการกล่าวถึงว่าควรศึกษามากที่สุดในปัจจุบัน Vellinga (2006) กล่าวชัดเจนและครอบคลุมว่า การศึกษาว่าอาคารและประเพณีเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันอย่างไรจะสามารถเพิ่มความเข้าใจถึงวิถีชีวิตที่หลากหลายของกลุ่มชนในกระบวนการสร้างและอยู่อาศัยในที่นั้น ความเข้าใจนี้เองให้ข้อมูลเชิงลึกว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเกี่ยวข้องและสำคัญ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

อย่างไรในการก่อกำเนิดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และในทางกลับกันเมื่อกาลเวลาผ่านไปอัตลักษณ์นี้ได้มีส่วนสร้าง เปลี่ยน ปรับ รักษา หรือทำลายประเพณีพื้นถิ่นนั้นๆ อย่างไร การศึกษาเชิงพลวัตและปัจจัยนี้จะเป็นส่วนสำคัญที่จะเปลี่ยนวิธีคิดของการศึกษาที่พยายามรักษาของเดิมในอดีตที่ขาดความสัมพันธ์กับปัจจุบันไปสู่การผสานความรู้ทางพื้นถิ่นไปตามยุคสมัยได้

3. การศึกษา วิจัยและการปฏิบัติวิชาชีพ

Oliver (1997) กล่าวว่า วิจัยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นคงต้องรอนานกว่าจะมีนักประวัติศาสตร์ด้านนี้สักคน (Research in vernacular may have to wait some time before it has a historian) คำกล่าวนี้สะท้อนได้ดีในการประชุมวิชาการและเอกสารวิชาการที่สำคัญในสาขาพื้นถิ่นตลอดเวลาที่ผ่านมา ดังนี้

1964 Rudofsky จัดนิทรรศการ Architecture without architects และพิมพ์หนังสือในปี 1982 เรื่องเดียวกัน เสียดสีสถาปนิกและนักศึกษาในสาขาสถาปัตยกรรมเรื่องความไม่สำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

1976 การละเลยของทั้งการศึกษา วิจัยและปฏิบัติวิชาชีพถูกกล่าวย้ำในหนังสือ Shelter and society โดย Paul Oliver

1982 นักวิชาการจากทั่วโลกรวมกันกล่าวย้ำในที่ประชุมวิชาการ ณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัย Middle East Technical ประเทศตุรกี ถึงประเด็นการละเลยความสำคัญที่กล่าวแล้ว

1990 มีการตีพิมพ์หนังสือภายใต้ชื่อว่า Vernacular architecture: paradigms of environmental response ซึ่งเป็นผลมาจากการประชุมที่ตุรกีที่ผู้เชี่ยวชาญรวมกันผลักดันประเด็นพูดคุยกันเป็นงานเขียนเพื่อนำไปปฏิบัติ

1997 Oliver กล่าวย้ำเรื่องความขาดแคลนความสนใจเรื่องพื้นถิ่นในวงวิชาการและวิชาชีพในหนังสือ Encyclopedia of vernacular architecture of the world

2006 มีการประชุมวิชาการที่เมืองออกฟอร์ดภายใต้ชื่อ Vernacular architecture in the twenty-first century: theory, education and practice ที่ผู้เขียนหลายท่านกล่าวย้ำประเด็นเดียวกันโดยมองไปข้างหน้า *(ไม่รวมจากที่ประชุมวิชาการที่มีวาระประจำและวารสารวิชาการต่างๆ ที่ย้ำเช่นเดียวกันมาโดยตลอด)*

หลายท่านตั้งข้อถามกระตุ้นเตือนเหล่านักวิชาการและสถาปนิกทั่วโลกว่า **เพราะเหตุใดเราต้องใช้เวลากันนานชั่วชีวิตเพื่ออภิปรายเรื่องนี้ เพราะเหตุใดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงไม่เกิดเป็นสาขาวิชาและ/หรือหลักสูตรจริงจัง เพราะเหตุใดหน่วยวิจัยว่าด้วยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงมีอยู่จำกัดและไม่พยายามสร้างงานวิจัยเชื่อมโยงกับสาขาอื่นมากกว่าที่เป็นอยู่ และเหตุใดภาคปฏิบัติและวิชาชีพจึงไม่ใส่ใจกับงานพื้นถิ่นและสร้างงานตอบรับอย่างที่ควรจะเป็นและกระทำได้** สรุปประเด็นจากวรรณกรรมพอสังเขปได้ดังนี้

ประเด็นแรกถูกยกขึ้นโดย Oliver (2006) ว่าด้วยเรื่องการพัฒนาการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างเป็นระบบ (discipline) ที่เขาหมายความว่า a branch of instruction, a department of knowledge หมายรวมถึงสาขาหรือหลักสูตร เขากล่าวว่า แม้การไม่มีตรงนี้จะมีข้อดี คือ ขอบเขตวิชาการถูกเปิดกว้างเพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวและความคิดสร้างสรรค์ แต่ในแง่ของการยอมรับรับรองรวมถึงการจ้างงานบัณฑิตแล้วการไม่มีสาขาถือเป็นข้อเสียอย่างยิ่ง Lawrence (1983) และ Oliver (1976; 2006) กล่าวว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นปรากฏอยู่ในหลายสาขาวิชา แต่สิ่งที่ขาดไป คือ การเชื่อมโยงสาระสำคัญระหว่างสาขาเพื่อนำไปสู่องค์ความรู้ที่หนักแน่น มั่นคง หลากหลาย และมีความสัมพันธ์กัน การที่แต่ละสาขาศึกษามุ่งศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเฉพาะที่เกี่ยวกับตนและแยกกันอธิบายไปตามความมุ่งหมายทำให้หยิบยกมาอ้างอิงข้ามสาขาได้ยากผลงานจึงจำกัดและกระจัดกระจาย สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นองค์ประกอบหนึ่งในหลายบริบท ในหลายศาสตร์ จึงควรถูกมองเสียใหม่ให้หลายสาขามารวมกันเพื่อหาสาระสำคัญร่วมกันให้ได้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ประเด็นที่สอง ในมุมมองสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นพหุวิทยาการ (Multidisciplinary) มีการอภิปรายว่า แม้ธรรมชาติของหัวข้อเป็นพหุวิทยาการ แต่มีปัญหาว่ามีนักวิชาการในด้านพื้นถิ่นน้อยมากที่มีกรอบแนวคิดทฤษฎีชัดเจน และมีน้อยกว่านั้นที่นำเอาทฤษฎีพหุวิทยาการมาใช้เพื่อหาความเข้าใจที่ลึกซึ้งและเกิดเป็นสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ขึ้น ปัญหานี้มีผลกระทบหลายระดับ กล่าวคือ การไม่มีกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ชัดเจนมีข้อเสีย คือ ทำให้งานวิจัยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นไปอย่างไร้ทิศทาง ไร้ความสนใจร่วมกัน ไร้เอกภาพ มีความเป็นปัจเจกสูง ผลงานวิจัยไม่สร้างผลกระทบเพียงพอ ไม่สามารถเกิดองค์ความรู้ตลอดจนไปสู่ทฤษฎีได้ เมื่อไม่มีตรงนี้จึงพัฒนาเป็นศาสตร์ได้ยาก ไม่สามารถสร้างความสำคัญให้กับตนเองได้ (Lawrence 1983; Asquith 2006)

ประเด็นที่สามกล่าวถึงวิธีวิจัย มีการตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อพูดถึงวิธีวิจัย นักวิจัยจำนวนมากมักกล่าวว่า "ใช้การสำรวจทางกายภาพ" แต่ประเด็น คือ การลงไปบันทึกข้อมูลเชิงประจักษ์ที่เน้นเฉพาะกายภาพนั้นเพียงพอต่อสาระของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ถูกศึกษาแล้วหรือไม่ แล้วสาระสำคัญเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความคิด ความหมาย โลกทัศน์ ค่านิยม พิธีกรรม ความเชื่อของสังคม วัฒนธรรม นั้นขาดหายตกหล่นไปที่ใด เหตุใดจึงไม่ได้รับความสนใจเท่าด้านกายภาพทั้งที่สิ่งเหล่านี้เชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกโดยรวมกันเป็นองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Constituent of vernacular architecture) ปัญหาจากการมุ่งไปเฉพาะกายภาพของนักศึกษาวิจัยสาขาสถาปัตยกรรม ทำให้ขาดคำอธิบายว่าเป็นอย่างไร ทำไม เพื่ออะไร โดยใคร และที่สำคัญหมายความว่าอย่างไร การตั้งข้อสังเกตนี้นำไปสู่แนวทางพัฒนาการเรียนการสอนพื้นถิ่นที่ควรเน้นสาระสำคัญให้ครบถ้วนและฝึกทักษะให้รอบด้านภายใต้กรอบทฤษฎีที่หลากหลาย (Lawrence 1983; Oliver 1987; Asquith 2006; Vellinga 2007; วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์ 2543)

ประเด็นที่สี่กล่าวถึงด้านแนวทางการวิจัย (Approach) ซึ่งถือเป็นเป็นประเด็นสำคัญ เพราะนักวิจัยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจำนวนมากมีความสนใจลึกซึ้งในหัวข้อแต่ขาดแนวทางจึงใช้แนวทางจำกัดเน้นสำรวจ (Survey) เป็นหลัก เป็นงานวิจัยเชิงบริบทและประจักษ์ (Contextual and empirical research) ซึ่งแนวทางนี้มีความสำคัญเชิงพื้นที่และบริบทแต่ไม่สามารถเอื้อข้อมูลและสร้างองค์ความรู้เชิงทฤษฎีได้ การพัฒนางานวิจัยแนวนี้เน้นขยายเนื้อหาทางวิชาการในเชิงความแตกต่างระหว่างเดิมและใหม่ (Lawrence 1983; Oliver 1987; Asquith 2006; Vellinga 2007) ในความเป็นจริงนักวิจัยเชิงพื้นที่และประสบการณ์มีข้อดี คือ เป็นผู้รักในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจริงจังและลงภาคสนามได้ละเอียด ในขณะที่นักวิจัยที่อิงทฤษฎีและแนวคิดมักอ้างถึงตนเองตามแนวทาง เช่นเป็นนักวิจัยด้านพฤติกรรมที่มาสนใจงานพื้นถิ่นหรือใช้ชุมชนพื้นถิ่นเป็นกรณีศึกษา กลุ่มหลังนี้มีข้อดี คือ มีแนวทางเชื่อมโยงกับศาสตร์อื่นหรือแนวทางอื่นได้ ทำให้นำงานพื้นถิ่นไปสู่บริบทวิชาการที่กว้างขึ้น จะเห็นว่า ทางออกของการศึกษาวิจัยพื้นถิ่นจากประเด็นต่างแนวทางนี้ คือ การผสานแนวทาง empirical และ theoretical คือใช้ทฤษฎีหรือแนวทางศึกษาบริบทโดยบูรณาการกันให้มากขึ้น

สืบเนื่องจากประเด็นที่แล้ว มีคำถามที่น่าคิดต่อไปว่า แล้วแนวคิด ทฤษฎีวิจัยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอยู่จริงหรือไม่ คำถามนี้มีคำตอบอยู่ในหลายบทความว่า แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ศึกษาวิจัยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นมีอยู่ในหลายสาขาอยู่แล้วมิใช่เป็นของพื้นถิ่นโดยเฉพาะและมีผู้เชี่ยวชาญหลายท่านแสดงให้เห็นว่าสามารถนำมาปรับใช้กับการศึกษาวิจัยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้ เช่น Ethnography, Structuralism, Functionalism, Morphology, Semiotics, Linguistics, Environmental behavior มีการตั้งข้อสังเกตว่าแนวโน้มการศึกษางานพื้นถิ่นจะมีความพยายามเชื่อมโยงข้ามสาขามากขึ้น เช่น มีนักมานุษยวิทยาหันมาสนใจประเด็นกายภาพของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่ออธิบายข้อมูลด้านมานุษยวิทยาและมีนักวิจัยสาขาสถาปัตยกรรมที่มาศึกษาด้านมานุษยวิทยามากขึ้นเพื่ออธิบายลักษณะและความสัมพันธ์ต่อด้านกายภาพ (Lawrence 1983; Oliver 1987; Asquith 2006; Vellinga 2007; Oranratmanee 2008) ดังกรณีศึกษาที่จะยกมากล่าวต่อไป

นักวิจัยที่เป็นสถาปนิกที่หันมาศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยใช้วิธีการผสมผสานมีหลายท่านด้วยกัน Lawrence (1983) เสนอแนวทางว่า เนื่องจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนับวันจะสูญหายไปทุกทีจนไม่สามารถศึกษาจากสภาพปัจจุบันเพียงอย่างเดียวได้ เขาเสนอแนะว่า ควรผนวกเอาประวัติศาสตร์เข้ามาในกรอบแนวคิดของการศึกษาสถาปัตยกรรม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พื้นถิ่นด้วยซึ่งเขาเคยแสดงด้วยการนำเอา Structuralism มาใช้ อีกทั้งใช้แนวทางวิจัยแบบผสมผสานหลายแบบ เช่น ผนวกด้านกายภาพ สังคม พฤติกรรม จิตวิทยา ที่ปรากฏในหนังสือและบทความหลายฉบับของเขา Asquith (2006) เป็นสถาปนิกอีกท่านหนึ่งที่ตั้งเป้าหมายการผสานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อพัฒนาการด้านเคหะการโดยใช้วิธีผสมผสานจากแนวทางของมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ พฤติกรรมศาสตร์ และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มองผ่านข้อมูลด้านกิจกรรมผู้ใช้ ที่ว่าง เวลา และความคิด เพื่อให้เกิดความเข้าใจในตัวสถาปัตยกรรมที่เป็นกรณีศึกษา เป็นอีกท่านหนึ่งทบทวนวรรณกรรมแบบสหวิทยาการไว้อย่างละเอียด ส่วน Rapoport (1982) ได้สร้างหลายทฤษฎีเพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมที่เขามักใช้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นโจทย์ เช่น System of settings เป็นต้น โดยเขาเน้นว่าจะวิธีการใดก็ตาม สิ่งสำคัญคือ การรวมเอาคน วิถีชีวิต กิจกรรมเข้าไปในบริบทของสถานที่และเวลา เขาเป็นแถวหน้าของกลุ่มวิจัยประยุกต์ด้านสภาพแวดล้อม ในงานวิจัยของผู้เขียนเอง (Oranratmanee 2008) ได้ศึกษาชุมชนพื้นถิ่นภาคเหนือโดยใช้แนวทางวิจัยผสมผสาน (Integrated approach) โดยผนวกกรอบแนวคิดและวิธีวิจัยของสาขามานุษยวิทยา สถาปัตยกรรมและการท่องเที่ยว เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่าง ปฏิสัมพันธ์ ความคิดและความหมายของบ้านในมุมมองผู้อยู่อาศัยเพื่ออธิบายเรื่องหมู่บ้านโฮมสเตย์หรือหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมด้วยการพักอาศัยในบ้านชาวบ้านในชุมชนพื้นถิ่น ซึ่งได้แง่มุมที่สร้างความเข้าใจและแสดงถึงพลวัตระหว่างมิติ สาขา และมุมมอง สามารถเปิดประเด็นวิจัยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้กว้างขวางและหลากหลาย

ประเด็นสุดท้ายในแง่ของการศึกษาที่จะหยิบยกมากล่าวคือ การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นเหมือนการวิ่งไล่ตามกระแสสังคม มีคำกล่าวว่ากระแสสังคมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและดำรงอยู่ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นอย่างมาก กาลเวลาผ่านไปมีสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่หลงเหลือเป็นอัตลักษณ์และกรณีศึกษาน้อยลงทุกที โดยเฉพาะในรูปแบบที่ยังมีชีวิตและมีผู้อยู่อาศัยมิใช่แบบพิพิธภัณฑ์ หน้าที่เร่งด่วนตลอดมาจึงอยู่ที่ความพยายามเก็บข้อมูลและบันทึก (record and document) ลักษณะให้มากที่สุด เน้นการพรรณนาและเขียนแบบสถาปัตยกรรม (Drawing) การแยกชนิดและประเภท (Typology) และความงาม (Aesthetics) โดยมีเป้าหมายหลักที่การอนุรักษ์ หวงแหน เก็บรักษาคุณค่าไว้ ซึ่งเป็นเรื่องดีแต่ก็เป็นเหมือนการไล่ตามที่ไม่ทันกระแสการเปลี่ยนแปลง เป็นความจริงว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าควรได้รับการอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลัง แต่การอนุรักษ์เพียงอย่างเดียวทำให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องคุณค่าของผู้มีมุมมองต่างกัน เป้าหมายของการศึกษาจึงควรมุ่งไปทั้งระบบรวมถึงการทำบันทึก การอนุรักษ์ การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามพลวัตตลอดจนศึกษาว่าแนวความคิดด้านพื้นถิ่นเปลี่ยนแปลงตามไปอย่างไรด้วย (Oliver 1987)

นอกจากด้านการศึกษา วิจัยแล้ว ประเด็นว่าด้วยวิชาชีพสถาปัตยกรรมเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าแวดวงวิชาชีพให้ความสนใจน้อยกับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่จริงจังและเป็นระบบ (Rapoport 1982; Lawrence 1983; Asquith 2006; Oliver 2006) ในหลายโอกาสที่ผ่านมา การอนุรักษ์หรือกระทำการเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นไปโดยผู้ที่ขาดความรู้ ความเชี่ยวชาญ ทำให้สูญเสียคุณลักษณะสำคัญไปอย่างน่าเสียดาย (Davis 2006; Orbasli 2007) มีบทความหลายฉบับที่กล่าวว่าสถาปนิกละเลยคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจนบางครั้งมิได้มองว่าเป็นสถาปัตยกรรม แต่เป็นแค่เพียงอาคารที่ไม่มีการออกแบบจึงไม่มีคุณค่า (Rudofsky 1972) หลายท่านจึงได้เสนอแนะต่อวิชาชีพว่า สถาปนิกและนักออกแบบควรตีความสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเสียใหม่ โดยมองที่สาระประวัติศาสตร์ ความเป็นมา มากกว่าสภาพถาวร สไตล์ที่ทันสมัย โดยศึกษาถึงคุณภาพของงานพื้นถิ่นเชิงความหมายและสัญลักษณ์มากกว่ารูปแบบอย่างที่เป็นอยู่ (Lawrence 1983; Waterson 1997; Oliver 2003; Asquith 2006; Vellinga 2007; Oranratmanee 2008)

สถาปนิกหลายท่านในอดีตรวมถึง Wright และ Le Corbusier ได้กล่าวไว้ว่า เราเรียนรู้มากมายจากสถาปัตยกรรมธรรมดาๆ อย่างงานพื้นบ้าน พื้นถิ่น อันเป็นสัจจะแห่งความงามมิใช่งามอย่างประดับประดาให้วิจิตรบรรจง มีคำกล่าวว่า งานพื้นถิ่นทั่วโลกเป็นเหมือนหีบสมบัติ หรือ warehouse of heritage (Lawrence 2006) เป็นห้องทดลองการออกแบบที่ให้ความรู้ได้มากมายเรื่องมนุษย์กับสภาพแวดล้อม (Rapoport 2006) เป็นแหล่งศูนย์กลางที่สะท้อนเนื้อ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ความทางวัฒนธรรมในแต่ละสังคม (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ 2543) Oliver (1979) กล่าวว่า สิ่งที่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสอนเราได้ คือ know-how อันหมายถึง "การรู้ว่าทำอย่างไร" กล่าวคือ รู้ว่าอย่างไรจึงจะพอดี ตรงตามความต้องการ ประโยชน์ใช้สอยทรัพยากรและข้อจำกัดที่มีอยู่ ตลอดจนสามารถถ่ายทอดอารมณ์และความรู้สึกตามคุณค่า วิถีสังคมวัฒนธรรม เขากล่าวว่ามีอาคารพื้นถิ่นที่ไร้ความจำเป็นอยู่น้อยมากและในอาคารพื้นถิ่นนั้นๆเองก็มีที่ว่างที่ไม่ได้ใช้งานอยู่น้อยมากเช่นกัน (There are very few unnecessary buildings in the vernacular and within the buildings themselves, very few unwanted spaces) เป็นคุณค่าที่หาได้ยากจากงานของสถาปนิกปัจจุบันอาทิเช่นโครงการขนาดใหญ่ที่เป็นแบบมวลรวม (Mass production) คำว่า know-how ของงานพื้นถิ่นจึงให้ความรู้แก่สถาปนิกทั้งในเรื่องความชาญฉลาดในการแก้ปัญหาทางเทคนิควิธีการ ตลอดจนการประดิษฐ์ตามท้องถิ่น การลดทอนสิ่งไร้สาระและเลือกสิ่งที่จำเป็นตามข้อจำกัดได้ การใส่อารมณ์ความรู้สึกร่วมของคนและสถานที่เพื่อความยั่งยืนมากขึ้น

มีผู้ชี้ให้เห็นเพิ่มเติมว่าสถาปนิกผู้ออกแบบสามารถเรียนรู้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ใช้อาคาร เพราะเมื่อใดก็ตามที่การออกแบบแยกจากผู้ใช้อาคารแล้ว ผู้ใช้เหล่านั้นได้ถูกผลักให้ไปอยู่ในที่ที่แปลกแยกที่เขาไม่เข้าใจและถูกบีบให้ปรับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ค่านิยมของเขาเพื่ออยู่กับที่นั้นๆ ให้ได้ สถาปนิกเรียนรู้จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้ทั้งในเรื่องการออกแบบ วิธีคิด กระบวนการของผู้ใช้อาคารเองซึ่งเป็นคนกลุ่มสุดท้ายที่ต้องอาศัยอยู่ในอาคารนั้น (Oliver 1979; วิวัฒน์ เตมียพันธ์ 2543) การตระหนักรู้นี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์ หวงแหนไว้ ตลอดจนการสืบทอดของวัฒนธรรมพื้นถิ่นในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม และมีคุณค่า ในทางกลับกัน ความไม่รู้ ไม่เข้าใจที่ผนวกกับความต้องการและพยายามผสานพื้นถิ่นเข้ากับงานสมัยใหม่เป็นดังดาบสองคมทั้งกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ถูกนำมาผสานและงานสมัยใหม่ที่ถูกสร้างขึ้น กลายเป็นการหยิบจับลักษณะเด่น รูปทรง วัสดุมาใช้เพียงฉาบฉวย หรือจัดวางโดยขาดบริบทที่เหมาะสม หรือกล่าวอ้างที่มางานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างเลื่อนลอย หรือตั้งชื่อรูปแบบ สไตล์ใหม่ๆ โดยไม่สื่อความหมาย เช่น พื้นถิ่นสมัยใหม่ พื้นถิ่นร่วมสมัย อันเป็นการลดทอนคุณค่าของทั้งสองส่วนลงไปพร้อมกัน

มุมมองของวิชาชีพต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีนัยสำคัญต่อการศึกษาเช่นกัน จะเห็นว่าพลวัตระหว่างการศึกษาและอาชีพนั้นแยกกันไม่ออก หากด้านวิชาชีพเข้าใจในพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเชิงของพหุและสหวิทยาการ ภาควิชาชีพจะมองเห็นทางเลือกของการผสานความรู้เข้าไปในภาคปฏิบัติได้ลึกซึ้งและนำไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม เวทีวิชาชีพที่ถกเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอันประกอบไปด้วยผู้รู้จากสาขาต่างๆ ที่มีมุมมองต่างกันแต่มีความสนใจร่วมกันนำไปสู่การสร้างสรรค์งานที่มีคุณค่าจึงเป็นสิ่งจำเป็น การมีระบบการศึกษารองรับ มีเวทีร่วมทางการศึกษาและวิชาชีพและมีการสร้างงานวิชาชีพทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เป็นเป็นจริงเป็นจัง จึงเป็นการสะท้อนพลวัตของวิชาการและวิชาชีพได้ดีที่สุด การผลิตบุคลากรเพื่อป้อนงานวิชาชีพเป็นเหมือนอุปทาน ในขณะเดียวกัน การนำเอาองค์ความรู้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมาใช้ในการออกแบบของฝ่ายวิชาชีพ ย่อมสามารถสร้างโอกาสให้บัณฑิตในสาขาที่เป็นคนรุ่นใหม่ผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้สืบทอดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้สืบทอดประเพณีพื้นถิ่นสู่รุ่นหลังต่อไป Alsayyad (2006) กล่าวว่า การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในอดีตเน้นเชิงวัตถุ (object-oriented) เชิงสังคมและวัฒนธรรม (socially and culturally-oriented) แต่ทิศทางอนาคตน่าจะเป็นเชิงนักเคลื่อนไหว (activist-oriented) เพื่อให้ทุกภาคส่วนเคลื่อนไปข้างหน้าในทิศทางเดียวกัน

4. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จะเห็นได้ว่า มีความเชื่อมโยงกันอยู่ระหว่างประเด็นการศึกษาและวิชาชีพ เมื่อผู้เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทุกส่วนถูกจำกัดทางเลือกของการศึกษาและปฏิบัติย่อมไม่สามารถนำไปสู่การสร้าง การพัฒนา การเชื่อมโยงทฤษฎี แนวคิด การปฏิบัติงานของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้เป็นเอกภาพได้ การศึกษาส่งผลไปถึงการปฏิบัติวิชาชีพเนื่องจากผู้ออกแบบขาดความตระหนักรู้ในคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ไม่รู้บทบาทของตนเองในฐานะผู้ออกแบบสร้างสรรค์สภาพแวดล้อม จึงแยกตัวเองออกจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยมองว่าไม่เกี่ยวกันอย่างน่าเสียดาย บทสรุปและข้อเสนอ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

แนะของบทความนี้ สังเคราะห์จากประเด็นในส่วนที่ 2 และ 3 ที่กล่าวมาแล้ว กล่าวคือ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นควรได้รับความสำคัญมากขึ้นให้เกิดผลรูปธรรมทางการศึกษาโดยควรมีหลักสูตรและสาขาวิชาที่ครอบคลุมทั้งทฤษฎีและปฏิบัติของบริบทสากลและท้องถิ่น เปิดกว้างให้เป็นสหวิทยาการให้ศาสตร์เกี่ยวข้องศึกษาร่วมกันอย่างมีเอกภาพเพื่อผลิตบุคลากรที่ทำงานในสาขานี้ได้อย่างจริงจังและมีคุณภาพ เป็นที่ยอมรับทางวิชาชีพ สามารถให้บริการอย่างผู้เชี่ยวชาญ สิ่งที่ควรเน้นคือ ทำอย่างไรงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะได้รับความสนใจและการตระหนักรู้ถึงคุณค่าว่ามีสาระสำคัญในตัวเองอย่างไร มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับมิติต่างๆ อย่างไรและมีความหมายอย่างไร สามารถดำรงอยู่กับพลวัตและความเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร ตลอดจนสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาด้านอื่นผสานความรู้กับศาสตร์อื่นได้อย่างไร การตีโจทย์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงมิใช่การพรรณนาเรื่องชุมชนพื้นถิ่นด้านคุณลักษณะ ชนิด ประเภท ความงาม หรือการหวนหาภาพอดีตอีกต่อไปแต่ควรเป็นประเด็นหัวข้อและสาขาที่เชื่อมโยงกับศาสตร์ที่หลากหลายตามพลวัตของสังคมและของโลกที่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นส่วนหนึ่งในนั้นตลอดมาแต่มิได้ถูกนำไปเชื่อมโยงไม่ว่าเรื่องความยั่งยืน (Sustainability) ภาวะโลกร้อน (Global warming) ประชากรเกินขนาด (Overpopulation) และอื่นๆ เหล่านี้เป็นโจทย์ที่ท้าทายนักการศึกษา นักวิจัยและนักปฏิบัติวิชาชีพด้านพื้นถิ่นให้เปิดมุมมองและมุ่งเป้าหมายต่อไปในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้อุทิศแด่อาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแก่ผู้เขียน ประกอบด้วย รองศาสตราจารย์วิวัฒน์ เตมียพันธ์ Professor Paul Oliver และ Dr Marcel Vellinga ข้อผิดพลาดประการใดผู้เขียนขอน้อมรับและนำไปแก้ไขต่อไป

เอกสารอ้างอิง

[1] AlSayyad, N. (1995). From vernacularism to globalism: the temporal reality of traditional settlements. **Traditional dwellings and settlements review : journal of the International Association for the Study of Traditional Environments**. N. AlSayyad. Berkeley, Calif., International Association for the Study of Traditional, Environments. 7: 13-24.

[2] AlSayyad, N. (2006). Foreword. **Vernacular architecture in the twenty-first century: theory, education and practice**. L. Asquith and M. Vellinga. London; New York Taylor & Francis: vvii-xviii.

[3] Asquith, L. (2006). Lessons from the vernacular, integrated approaches and new methods for housing research. **Vernacular architecture in the twenty-first century: theory, education and practice**. L. Asquith and M. Vellinga. London; New York Taylor & Francis.

[4] Brunskill, R. W. (1981). **Traditional buildings of Britain: an introduction to vernacular architecture**. London, Gollancz in association with Peter Crawley.

[5] Davis, H. (2006). Architectural education and vernacular building. **Vernacular architecture in the twenty-first century: theory, education and practice**. L. Asquith and M. Vellinga. London; New York Taylor & Francis: 231-244.

[6] Lawrence, R. J. (1983). "The interpretation of vernacular architecture." **Vernacular Architecture** 14: 19-29.

[7] Lawrence, R. J. (2006). Learning from the vernacular: basic principles for sustaining human habitats. **Vernacular architecture in the twenty-first century: theory, education and practice**. L. Asquith and M. Vellinga. London; New York Taylor & Francis: 110-127.

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

[8] Mercer, E. (1975). **English vernacular houses: A study of traditional farmhouses and cottages.** London, H.M.S.O.

[9] Oliver, P. (1976). **Shelter and society.** London, Barrie and Jenkins 1976.

[10] Oliver, P., Ed. (1979). **The anthropology of shelter.** Market Profiles. Brisbane, Archiecture Education Conference.

[11] Oliver, P. (1987). **Dwellings: the house across the world.** Oxford, Phaidon.

[12] Oliver, P. (1989). Handed down architecture: tradition and transmission. **Dwellings, settlements and tradition: cross-cultural perspectives.** J.-P. Bourdier and N. AlSayyad. Lanham; London; Berkeley, California, University Press of America: International Association for the Study of Traditional Environments: 53-72.

[13] Oliver, P. (1997). **Encyclopedia of vernacular architecture of the world.** Cambridge, Cambridge University Press.

[14] Oliver, P. (2003). **Dwellings: the vernacular house world wide.** London, Phaidon.

[15] Oliver, P. (2006). Afterword: Raising the roof. **Vernacular architecture in the twenty-first century: theory, education and practice.** L. Asquith and M. Vellinga. London; New York Taylor & Francis: 262-268.

[16] Oranratmanee, R. (2008). Rural homestay: Interrelationships between space, social interaction and meaning in Northern Thailand. **Department of Architecture, Oxford Brookes University.** Oxford. PhD.

[17] Orbasli, A. (2007). **Architectural conservation: principles and practice** Oxford, Blackwell

[18] Rapoport, A. (1982). **The meaning of the built environment: a nonverbal communication approach.** Beverly Hills, California; London, Sage.

[19] Rapoport, A. (2006). Vernacular design as a model system. **Vernacular architecture in the twenty-first century: theory, education and practice.** L. Asquith and M. Vellinga. London; New York Taylor & Francis: 179-198.

[20] Rudofsky, B. (1972). **Architecture without architects: a short introduction to non-pedigreed architecture.** London.

[21] Stea, D. (1990). The ten smudge pots of vernacular building. **Ethnoscapes : current challenges in the environmental social sciences; 14.** M. Turan. Aldershot; Brookfield, Avebury.

[22] Tuan, Y.-F. (1989). Traditional: What does it mean? **Dwellings, settlements and tradition: cross-cultural perspectives.** J.-P. Bourdier and N. AlSayyad. Lanham; London; Berkeley, University Press of America: International Association for the Study of Traditional Environments: 27-34.

[23] Turan, M. (1990). **Vernacular architecture: paradigms of environmental response.** Aldershot; Brookfield, Avebury.

[24] Vellinga, M. (2006). Engaging the future: Vernacular architecture in the twenty-first century. **Vernacular architecture in the twenty-first century: theory, education and practice.** L. Asquith and M. Vellinga. London; New York Taylor & Francis: 81-94.

[25] Vellinga, M. (2007). "Review Essay: Anthropology and the materiality of architecture." **American Ethnologist** 34(4): 758-766.

เอกสารนี้มีไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

[26] Waterson, R. (1997). **The living house: an anthropology of architecture in South-East Asia.** London, Thames and Hudson.

[27] วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์ (2543). **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทย: ฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมกับการออกแบบปัจจุบันและความหมายของที่อยู่อาศัยตามโลกทัศน์ล้านนาโบราณ.** ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย, คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

[28] วิโรฒ ศรีสุโร (2543). **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นสำคัญไฉน?** ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

[29] อรศิริ ปาณินท์ (2542). อยู่เย็นเป็นสุข. **อาษา.** กรุงเทพฯ. 6-9 พฤษภาคม 2542.

ประวัติผู้เขียน

ระวิวรรณ โอพารรัตน์มณี อาจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประวัติการศึกษา

สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง (2535)
Master of Real Estate and Construction Management University of Denver USA (2535)
Doctor of Philosophy in Architecture Oxford Brookes University (2551)
ผลงานวิจัย เรื่อง ถนนคนเดินในเขตเมืองเชียงใหม่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2547) และบทความที่เกี่ยวเนื่อง, วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เรื่อง Rural homestay: Interrelationships between space, social interaction and meaning, Oxford Brookes University (2551)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้